Social Welfare Quarterly, Vol 20, Summer 2020, No 77

مرزنشینی، اقتصاد مرزی و آسیبهای خانواده (موردمطالعه؛ شهرهای مرزی بانه و مریوان)

۱- عثمان هدایت
دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی، دانشکده مدیریت و اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز. ایران (نویسنده مسئول).
<osmaanhedayat68@gmail.com>

۲- شهرام باسیتی
دکتر مردم‌شناس، گروه علوم اجتماعی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

مقدمه: *فرض بنیادین پژوهش حاضر، بر این امر استوار است که مرز و مرزنشینی تجربیات متمایزی را خلق می‌کند. این تجربیات به نسبت در مورد آسیبها و مشکلات خانواده‌ها با توجه به مقتضیات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی شکل گرفته‌اند. به‌تبع؛ آسیب‌شناسی خانواده در مورد مناطق مرزی متفاوت از مناطق دیگر است. بااین‌وجود، می‌توان بر مسائل و آسیبهای خانواده در استان کردستان و به ویژه شهرهای بانه و مریوان به عنوان شهرهای مرزی تأکید کرد که پژوهشهای پیشین این امر را از نظر دور نگه‌داشته‌اند. بنابراین هدف پژوهش حاضر، آسیب‌شناسی خانواده در این مناطق است که مرز و اقتصاد مرزی دستمایه شکل‌دهی به آسیبها است.*

روش: *با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای که در آن در پی شرایط زمینه‌ای شکل‌گیری آسیبها، شرایط علی و مداخله‌ای، پیامدها و راهبردها است به تحلیل مصاحبه‌های صورت گرفته از کارشناسان نهادهای ذی‌ربط با خانواده و مشاوران و فعالان انجمنهای مردم‌نهاد پرداخته شد.*

یافته‌ها: *مصاحبه‌ها با ۳۰ نفر به اشباع نظری رسید و در قالب ۱۹ مقوله فرعی و ۵ مقوله اصلی شامل استحاله ارزشهای فرهنگی اجتماعی، سیطره اقتصاد مرزی، کولبری و آسیبهای خانواده، بی‌اعتنایی به مسائل آموزشی و مشاوره‌ای و نادیده انگاشتن مسائل جدید و آسیبهای خانواده دسته‌بندی شدند. نتایج حاکی از تغییرات در نظام فرهنگی اجتماعی خانواده‌ها با ورود ارزشهای متضاد، دوقطبی شدن سن ازدواج، ضعف پیوند بین نسلی و حاکم بودن فضای فرهنگی کردستان عراق و گردشگران دارد.*

بحث: *شکاف و نابرابری اقتصادی، عدم سرمایه‌گذاری و بیکاری جوانان و وابسته بودن مردم به معیشت مرزی ناپایدار و افزایش هزینه زندگی و شیوع فساد در مرز از مهم‌ترین پیامدهایی است که اقتصاد مرزی در این مناطق ایجاد کرده است. این وضعیت با کولبری به‌عنوان آسیب این اقتصاد و درعین‌حال به وجود آوردن آسیبهایی دیگر از جمله افزایش آسیبهای جنسی و جسمی، افزایش خشونت خانگی، مصرف مواد انرژی‌زا برای کولبری و پایین آمدن سن کولبری اشاره کرد. این وضعیت همچنین آسیبهای پایین آمدن سن آسیب‌دیدگان، طلاقهای زودهنگام و شیوع مسائل جنسی خانواده‌ها، آسیبهای فضای مجازی و طلاق عاطفی زوجین را تشدید کرده است که با کمبود آموزشها، این آسیبها نادیده گرفته شده‌اند.*

واژه‌های کلیدی: *مرز، مرزنشینی، آسیبهای خانواده، اقتصاد مرزی، کولبری*

تاریخ دریافت:
تاریخ پذیرش:

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

Social Welfare Quarterly, Vol 20, Summer 2020, No 77

Border Settlement, Border Economy, and Family Problems: The Case Study of Border Cities of Baneh and Marivan

1- Osman Hedayat
PhD student in Sociology, Faculty of Management, Economics and Social Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran. (Corresponding Author)
<osmaanhedayat68@gmail.com>

2- Shahram Basity
PhD in Ethnology, Department of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Introduction: the aim of the present study is family pathology in these areas where borders and border economics are the basis for shaping injuries.

Method: The background conditions for the formation of injuries, causal and interventional conditions, consequences, and strategies for analyzing the interviews conducted were sought using the grounded theory methodology.

Findings: The interviews with 30 people reached theoretical saturation and in the form of 19 primary categories and there were also five secondary categories: the transformation of socio-cultural values, the dominance of the border economy, Culbery and family injuries, disregard for educational and counseling issues, and ignoring new issues and family injuries.

Discussion: Economic gaps and inequalities, lack of investment and youth unemployment and people's dependence on unsustainable border livelihoods and increase in the cost of living and the spread of corruption at the border are the most important consequences that the border economy has created in these areas. The situation with Culbery has been referred to as a factor harming the economy and at the same time causing other harms such as increasing sexual and physical harm, increasing domestic violence, consuming energy for Culbery and lowering Culbery. This situation has also exacerbated the harms of aging, early divorces and the prevalence of family sexual problems, cyberspace harms, and emotional divorce of couples, which are ignored due to the lack of education.

Keywords:
Border, Border settlement, Family injuries, Border economy, Culbery

Received:
Accepted:

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

Extended Abstract

Introduction: In historical periods, frontier communities were mainly communities that were, on the one hand, free in a certain territory and were ready to take risks and confront foreigners in defense of the mainland and were no different from centralists; but on the other hand, they have been constantly exposed to suspicion and marginalization. In other words, in many cases, border residents have been evaluated in the context of action, along with negative aspects, and usually, aspects and cultural values or economic resources and possessions or even their common historical heritage with residents within borders and inland areas have been ignored. The aim of the present study is to look at the borderline and the conditions of families and their problems by following family injuries. The existence of a border economy and, consequently, its harms on the family and the context and conditions of frontier settlement can advance the roadmap of this research through the perspective of family experts. However, it should be asked what injuries are seen in families in border areas, and what is the context of these injuries, the causal conditions, and interventions that occur, and what are the consequences? What is the relationship between the border and the family? and what changes in the face of border conditions has made the issue of family pathology important?

Method: Interviews were analyzed using the Grounded Theory Methodology in which it seeks the context of the formation of problems, causal and interventional conditions, consequences and strategies. Interview duration ranged from 60 minutes to 120 minutes, and interviews were conducted with three family experts and civil society activists. These included family counselors, sociologists and university professors, psychologists and civic activists, as well as assistants and experts from the Relief, Welfare, Sports and Youth Departments of Marivan and Baneh, who were interviewed at their workplaces and they were conducted individually and in the form of in-depth interviews. In terms of analytical technique, thematic analysis technique was used.

Findings: The interviews with 30 people reached theoretical saturation and in the form of 19 primary categories there were also five secondary categories: the transformation of socio-cultural values, the dominance of the border economy, Cul-

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

bery1 and family injuries, disregard for educational and counseling issues, and ignoring new issues and family injuries. The results indicate changes in the socio-cultural system of families with the introduction of conflicting values, polarization of the age of marriage, weak intergenerational ties and the dominance of the cultural atmosphere of Iraqi Kurdistan and tourists. In this situation, the society is in a turmoil of issues and problems that need to be examined more seriously. Here, what has formed the core category is the family category in crisis. A family whose values are transformed. The conditions under which the frontier economy has prevailed and Culbery itself is the damage of this economy and the reproduction of more serious and tangible damage. Also, a situation that has led to a lack of interest in education and counseling, and the result of all this is new injuries and issues that are increasing every day and has caused a crisis in the structure and heart of families.

Discussion: Economic gaps and inequalities, lack of investment and youth unemployment, and people's dependence on unsustainable border livelihoods, rising cost of living, and the spread of border corruption are among the most important consequences of the border economy in these areas. Culbery was cited as the situation with as harming the economy and at the same time causing other harms, such as increasing sexual and physical harm, increasing domestic violence, consuming energy for Culbery and lowering Culbery. This situation has also exacerbated the harms of lowering the age of the victims, early divorces and the prevalence of family sexual issues, the harms of cyberspace and the emotional divorce of couples, which are ignored due to the lack of education. Therefore, in order to provide any solution for these injuries, the cooperation and coordination of stakeholder government institutions, family counseling clinics, non-governmental organizations and families should be prioritized.

1. Kolbar/Kulbar refers to a cross-border worker who is employed to carry goods on his/her back across the borders

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

Ethical Considerations

Author's contributions

All authors contributed in producing of the research.

Funding

This article is the result of the author's research.

Conflicts of interest

The Author's declared no conflict of interest.

Acknowledgments

In this article, all rights relating to references are cited and resources are carefully Listed.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

مقدمه

در دوره‌های تاریخی، اجتماعات مرزنشین عمدتا جماعتهایی بوده‌اند که از یک سو آزاد در قلمرویی معین به شمار می‌آمدند و در دفاع از سرزمین اصلی آماده خطرپذیری و مقابله با بیگانگان بوده‌اند و هیچ فرقی با افراد مرکزنشین نداشته‌اند؛ اما از دیگر سو، پیوسته در معرض ظن و حاشیه‌گرایی قرار داشته‌اند. به این معنی، در بسیاری موارد مرزنشینان در چارچوب عمل، همراه با جنبه‌های منفی ارزیابی شده‌اند و معمولا جنبه‌ها و ارزشهای فرهنگی و یا منابع و برخورداریهای اقتصادی و یا حتی میراث مشترک تاریخی آنها با ساکنان درون مرزها و قسمتهای داخلی نادیده گرفته شده است (گل‌وردی، ۲۰۱۱). بدین صورت، مناطق مرزی را می‌توان به عنوان فضاهایی قلمداد کرد که به زندگی معنای دیگری بخشیده و خواهد بخشید. بودن در هر فضایی تجارب خاصی را به وجود می‌آورد. فضا عاملی قوی در تعیین سرنوشت افراد، نوع و آینده شغلی آنها، فرصتهای ازدواج، کیفیت آموزشی و مواردی از این قبیل است. یک مرز سازمان‌یافته می‌تواند چالشها و فرصتهایی را برای افراد ساکن در آن فراهم کند که این چالشها و فرصتها یا ذاتی مناطق مرزی هستند و یا اینکه در نتیجه شیوه سیاست‌گذاریهای اعمال شده در این مناطق به‌وجود آمده‌اند (ذکایی و نوری، ۲۰۱۵). در همین راستا، می‌توان به تجربیات مرزنشینان به عنوان کسانی که در این فضا زیسته‌اند و درگیر مشکلات، مسائل و دغدغه‌های خاصی هستند، اشاره کرد. تجربیاتی که حاصل مقتضیات فرهنگی، تاریخی، اجتماعی و سیاسی ویژه‌ای است که دال بر تمایز دارد. یکی از مهم‌ترین تمایزاتی که مرز می‌تواند ایجاد کند مسئله آسیبهای متمایز خانواده است. آسیبهایی که اگرچه می‌تواند در تمام کشور وجود داشته باشند اما در شرایط قرار گرفتن در مرز می‌تواند متفاوت شکل بگیرند، زیسته شوند و به‌تبع مورد خوانش و ارائه راهکار قرار بگیرند. بنابراین مفروضه بنیادین پژوهش حاضر، بر این اصل استوار است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

در رابطه با استان کردستان به عنوان یک استان مرزی، بر اساس تحقیقات انجام گرفته اعتیاد، طلاق، مفاسد اخلاقی، بیکاری و حاشیه‌نشینی پنج آسیب اجتماعی اصلی آن هستند. همچنین یکی از اصلی‌ترین مسایل در استان کردستان، گستردگی خشونت است. خشونت مذکور ابعاد و سطوح مختلفی پیدا کرده است. یکی از وجوه آنکه شدت قابل‌توجهی پیدا کرده است، خشونت خانوادگی است (طرح گفتگوی ملی خانواده، ۲۰۱۹) و در این میان خشونت علیه زنان جدی‌ترین نوع خشونت در ساختار خانواده است (فتحی، ۲۰۱۹؛ مالکی و همکاران، ۲۰۱۷) که شاید شدیدترین نوع بروز آن پدیده قتلهای ناموسی در کردستان باشد (ریاحی و اسماعیلی، ۲۰۱٦). همچنین یک سند راهبردی مسئله طلاق را از جدی‌ترین مسایل استان کردستان به شمار آورده است (پاک‌سرشت، ۲۰۱۵) و بنا به گزارش‌های رسمی کارگروه ملی کنترل و کاهش طلاق شورای عالی انقلاب فرهنگی کشور روند تغییرات میزان طلاق در استان کردستان بیانگر این واقعیت است که این میزان از ۲.۵ در سال ۹۲ به ۲.٤ در سال ۹۸ به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت رسیده است. هرچند این آمار کاهش پیدا کرده است اما همچنان استان کردستان درزمینه میزان طلاق، رتبه چهار را در کشور دارد. در رابطه با شهرهای استان کردستان به نظر می‌رسد سنندج بیشترین میزان طلاق و بانه کمترین میزان را به خود اختصاص داده است (پاک‌سرشت، ۲۰۱۵). طبق اعلام ثبت‌احوال استان کردستان در سال ۹٦ بیشترین واقعه ازدواج با ۱۲.٤ در هزار مربوط به شهرستان قروه و کمترین نرخ ازدواج با ۷.۷ در هزار مربوط به شهرستان سنندج بوده است. همچنین در سال ۹۷، ۱۷.۵ درصد ازدواجها در کمتر از یکسال به طلاق منجر شده است و ۲۵.٦ درصد طلاقها در پنج‌ساله اول بوده است. در مبحث طلاق نیز قروه بیشترین و سروآباد کمترین نرخ را داشته‌اند.

همچنین میانگین سن طلاق در بین مردان کردستانی ۳۵.۲٤ سال و در بین زنان ۳۰.۳۳ سال بوده است. میانگین سن ازدواج مردان در استان ۲٦.۸۹ سال و میانگین سن ازدواج زنان

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

۲۲.۷۱ سال بوده است. این آمار در شش‌ماهه نخست سال جاری برابر با ۲ هزار و ٤٤ واقعه طلاق و ٦ هزار و ٦۹۰ مورد ازدواج در کردستان به ثبت رسیده است. که برای شهرستانهای مریوان به ترتیب ۸۵۷ ازدواج و ۳۲۱ طلاق و بانه به ترتیب ۵۲٤ ازدواج و ۱۳۵ طلاق است (سایت اداره کل ثبت‌احوال استان کردستان، ۲۰۲۰–۲۰۱۷). این آمارها همچنین نشان‌دهنده شکل‌گیری پدیده «دیرهنگامی ازدواج» در میان جوانان استان کردستان است که می‌تواند به عنوان یکی دیگر از آسیبهای اجتماعی این استان از آن سخن گفت. با این اوصاف، داده‌های کمی نمی‌تواند همه ابعاد مسائل خانواده را پوشش دهد. لذا لازم است با ارجاع به مصاحبه‌های کارشناسان حوزه خانواده در سطح نهادهای دولتی و در سطح انجمنهای مردم‌نهاد به بررسی مسئله آسیب‌شناسی خانواده در مناطق مرزی پرداخته شود. آنچه هدف این پژوهش را مشخص می‌کند، استفاده از تحلیلی از درون و با کمک این کارشناسان است تا بتوان زمینه‌ها، بستر و عوامل آن را نشان داد. بااین‌وجود در پژوهشهای پیشین بر این وجه از پژوهش توجهی مبذول نشده است و از دید آسیب‌شناسانه صرف و با تحلیل داده‌های کمی و آماری، به پدیده مرز و مرزنشینی پرداخته‌اند که نتایج بیانگر آن است که میزان موالید، رشد جمعیت، سواد، هزینه سرانه امید به زندگی از وضعیت نامناسبی برخوردارند (شایان، ۲۰۰۳؛ ابراهیم‌زاده و همکاران، ۲۰۱۲؛ تقوایی و همکاران، ۲۰۱۰؛ زیاری، ۲۰۰۸؛ عندلیب و مطوف، ۲۰۰۹).

پژوهشها درزمینه تغییرات در مناطق مرزی بانه و مریوان مختص به مباحثی شده است که با نگاه ابزاری و کاربردی و در راستای برنامه‌ریزی نهادی انجام گرفته‌اند. و به‌تبع، این پژوهشها با دیدگاهی توصیفی به مباحثاتی از جمله بازارچه‌های مرزی (زنگی‌آبادی و آهنگری، ۲۰۱۰؛ صفرپور، فرشاد و غلامعلی مظفری، ۲۰۱۰؛ نظری‌پور و معزی، ۲۰۱۰؛ نظری، اردوان و نیازمند، ۲۰۱۳؛ قادر زاده، ۲۰۱۳؛ میرزائی و عبده‌زاده، ۲۰۱٤؛ ویسی، قربانی و داستوار، ۲۰۱٦؛ ازکیا و رحیمی، ۲۰۱٦؛ بدری، دریان آستانه و سعدی، ۲۰۱٦؛ محمدی و

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

هوشنگی، ۲۰۱۸؛ بدری، دربان آستانه و سعدی، ۲۰۱۸؛ لطفی، ۲۰۱۸)، نابرابریهای توسعه (ویسی، حسین‌زاده دلیر و عزت‌پناه، ۲۰۱٤) و توسعه مرزی (قادرزاده، محمدپور و قادری، ۲۰۱۱؛ سلطانیان و مفاخری باشماق، ۲۰۱۹؛ دانشمهر، خالق‌پناه و هدایت، ۲۰۲۰)، مباحث هویتی و تسلط بازار بر مردم این مناطق (قادرزاده، خالق‌پناه وکریم‌زاده، ۲۰۱٦؛ خالق‌پناه و کریم‌زاده، ۲۰۱٦؛ باینگانی و جلالیپور، ۲۰۱٦)، تغییرات نسلی سبک زندگی (آل هاشم و همکاران، ۲۰۱۵)، تعاونیهای مناطق مرزی (دانش‌مهر و هدایت، ۲۰۱٦)، گردشگری مناطق مرزی بانه و مریوان (حاجی‌نژاد و علی احمدی، ۲۰۱۰؛ عزت‌پناه، ۲۰۲۰) و مرزنشینان و سیاستهای نهادی (دانش‌مهر، کریمی و هدایت، ۲۰۱۹) را به خود اختصاص داده است. نگاهی متفاوت به مرزنشینی و شرایط خانواده‌ها و معضلات آنها با پیگیری آسیبهای خانواده هدف پژوهش حاضر است. وجود اقتصادی مرزی و به‌تبع آسیبهای آن روی خانواده و بستر و شرایط مرزنشینی از دریچه نگاه کارشناسان حوزه خانواده می‌تواند نقشه راه این پژوهش را به پیش ببرد. بااین‌وجود، باید پرسید چه آسیبهایی در خانواده‌های مناطق مرزی دیده می‌شود و بستر این آسیبها، شرایط علی و مداخله‌ای بروز آنها چیست و چه پیامدهایی را در بر دارد؟ مناسبات مرز و خانواده به چه شکل است و چه تغییراتی در مواجه با شرایط مرزی سبب شده است که مسئله آسیب‌شناسی خانواده مهم باشد.

چارچوب مفهومی

یکی از نهادهای بنیادین حفظ و تربیت نوع انسانی، خانواده است که در آن کودکان با فراگیری ارزشها، هنجارها و تربیت روانی مناسب، برای ایفای نقش مثبت در بزرگسالی آماده می‌شوند. نهاد خانواده را از ابتدای خلقت انسان می‌توان جستجو کرد. خانواده‌ها نظامهای بی‌نظیر اجتماعی هستند تا آنجایی که عضویت در آنها بر اساس ترکیب زیست‌شناختی، حقوقی، عاطفی، جغرافیایی و روابط تاریخی، میسر است. در مقایسه با سایر نظامهای

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

اجتماعی، ورود به سیستم خانواده از طریق تولد، فرزندخواندگی، سرپرستی یا ازدواج انجام می‌گیرد و اعضاءِ تنها با مرگ می‌توانند از آن جدا شوند (کار[1]، ۲۰۱۲). اما این نهاد ممکن است در ایفای کارکردها و نقشهای خود با موانع و آسیبهایی مواجه شود. به‌عبارتی‌دیگر؛ خانواده هم دستخوش تغییرات و هم متغیر اصلی در تغییرات است. آسیب‌شناسی، پی‌بردن به وضعیت خانواده در هر برهه زمانی است تا جایگاه، نقش، کارکرد و اهداف و تغییرات آن مورد واکاوی قرار گیرند. هدف و مقصود آسیب‌شناسی خانواده، شناخت و بررسی علتها و انگیزه‌های اختلاف در خانواده، پیش‌گیری از بروز آنها با روشهای معقول و جلوگیری از بازگشت زمینه‌ها با درمان مناسب است. «آسیب به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی رسمی و غیررسمی محل فعالیت کنشگران قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبه‌رو می‌شود» (ستوده، ۲۰۱۲).

نظریه‌پردازان اذعان کرده‌اند که هنجارهای اجتماعی تعیین‌کننده زمان و ترتیب اتفاقات خانواده هستند و انحراف از این هنجارها نهایتا منتهی به انحلال خانواده می‌شود. انحرافات در سطح وسیعی می‌تواند به ظهور هنجارهای جدید بیانجامد. افراد و خانواده‌ها ممکن است از هنجارهای خانواده به علت تلاششان برای همنوایی با هنجارهای نهادی دیگر منحرف شوند و چنین تعارضات نهادی منبعی برای تغییر اجتماعی است (بلود[2]، ۱۹٦٤).

یکی از مهم‌ترین موضوعات آسیبهای اجتماعی در هر جامعه‌ایی به حوزه «خانواده» برمی‌گردد و به دلیل همین اهمیت است که از آن به عنوان یکی از «نهادهای اجتماعی» یاد می‌شود. خانواده واحدی عاطفی–اجتماعی است که کانون رشد و التیام، تغیر و تحول و آسیب‌شناسی اعضاء و روابط بین آنهاست. همچنین خانواده عامل همبستگی و شرط تعادل

1Carr
2Blood

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

اجتماعی و رکن اصلی جامعه است که در هر عصری و نسلی عملکرد دارد و معمولا این عملکرد در الگوهای تعاملاتی اعضایش تجلی می‌کند (آرونس و رادجرز[1]، ۱۹۹۱). خانواده درعین‌حال که کوچکترین واحد اجتماعی است، پایه و اساس هر اجتماع بزرگی به شمار می‌رود. اختلافات درون خانوادگی از قبیل مشاجرات دائمی بین زن و مرد، عدم سلامت روان‌شناختی و مشکلات اقتصادی خانواده به لحاظ تأثیری که روی اعضای خود می‌گذارد، جامعه را نیز تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. در چنین محیط خانوادگی دچار مشکلات عاطفی و روانی می‌شوند و این ناسازگاریها آثار منفی را روی روح و روان اعضای خانواده بر جای می‌گذارد. خانواده نهادی است که از یک سو با جامعه بزرگتر در تعامل است و از سوی دیگر مستقیماً با فرد در ارتباط است. اهمیت این نهاد به حدی است که برخی از صاحبنظران آن را از ارکان اصلی جامعه به حساب می‌آورند. از آنجایی که افراد رشد یافته در خانواده‌ها در مجموع اعضای جوامع را تشکیل می‌دهند بنابراین، جامعه‌ای سالم خواهد بود که خانواده‌های سالمی داشته باشد (کاوه، ۲۰۱۲).

بر این اساس، پایدارسازی و قوام‌بخشی خانواده به‌مثابه شالوده حیات اجتماعی همواره موردتوجه اندیشمندان بوده و طراحی الگوها و شاخصهای نظام‌بخش پیوند زناشویی از سوی محافل مختلف علمی، مؤید این موضوع است. این الگوها متناسب با مبانی فکری نظریه‌پردازان و بافت فرهنگی همان جوامع قابل تبیین بوده در واقع فرهنگهای مختلف جوامع خود الگوهای خانواده متفاوتی را ترویج می‌کنند. تحولات و تغییرات اجتناب‌ناپذیر عصر حاضر به طور طبیعی بر نهادهای اجتماعی از جمله خانواده تأثیر گذارده است. در سالهای اخیر کشور ما نیز تغییرات گسترده‌ای را تجربه کرده است که این عنصر پایه‌ای فرهنگ؛ یعنی خانواده را متحول کرده است. اساساً در شرایطی که نظام ارزشهای جامعه در حال گذار دستخوش تغییر می‌شود، بازتاب این وضعیت را می‌توان در نظام ارزشهای خانواده مشاهده کرد. تغییرات در نوع ساختار

1Ahrons & Rodgers

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

و کارکردهای خانواده می‌تواند حامل تأثیرات منفی و یا مثبت باشد. به‌عبارتی‌دیگر؛ در کانون خانواده پاره‌ای از تغییرات موجب بروز مسائل و چالشهای نوین ارزیابی می‌شود. «موفقیت و کامیابی نهاد خانواده در محیط به سرعت در حال تغییر، مستلزم مدیریت و راهبری است تا تحولات پیش روی ضمن بهبود وضعیت جاری، زمینه‌ای برای تأمین شرایط مطلوب مادی و معنوی زندگی خانوادگی را فراهم آورد، در غیر این صورت عناصر مطلوب در قلمرو ارزشهای فردی، خانوادگی و اجتماعی، کاهش و با غفلت از عوامل تضعیف‌کننده نهاد خانواده؛ بنیانهای آن روزبه‌روز سست‌تر می‌شود» (حاجیان مقدم و همکاران، ۲۰۱٦).

جامعه ایران در دهه‌های اخیر، با وجود سیاست‌گذاریهای اجتماعی و برنامه‌ریزیهای فرهنگی، به سمتی در حال حرکت است که روزبه‌روز بر آسیبهای اجتماعی خانواده افزوده می‌شود (صادقی‌فسایی و ایثاری،۲۰۱۲؛ علی‌مندگاری و همکاران، ۲۰۱٦). «خانواده در جامعه امروز ایران در معرض مسائل و چالشهای عمده‌ای چون افزایش نرخ طلاق، اختلافات بین نسلی، کاهش فضای عاطفی خانواده، نارضایتی و اختلافات زناشویی، خودکشی، خیانت خانوادگی، کودک آزاری و کودکان فراری، کاهش انسجام درونی خانواده، کاهش ارتباطات متقابل بین اعضای خانواده و خشونت خانوادگی قرار گرفته است. این بحرانها موجب می‌شود که خانواده نتواند به عملکرد اساسی خود یعنی تزریق عاطفه و وجدان اخلاقی به مجموعه عناصر خویش عمل کند و هرگاه بنیان عاطفی و اخلاقی خانواده که از همبستگی میان اعضاء نشئت می‌گیرد، متزلزل شود تصور سایر آسیبهای اجتماعی نیز دور از ذهن نخواهد بود» (همتی، ۲۰۰٤).

با این اوصاف، آنچه در این پژوهش بدان توجه می‌شود مرز و مرزنشینی و شرایط حاکم بر نهاد خانواده در این مناطق است. لازم است با در نظر داشتن کلیات آسیبهای موجود در باب خانواده در ایران به آسیبهای خانواده در این مناطق هم پرداخته شود.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

پیشینه تجربی

آنچه در مورد مرز و مرزنشینان در متون تحقیقاتی و پژوهشی برجسته است، نگاه نهادی، حاکمیتی و به‌تبع کاربردی و ابزارنگرایانه است که در حول‌وحوش کنترل، بهره‌برداری و شکل‌دهی به جوامع آن است. بنابراین موضوعات و اهدافی که پیش می‌برند ذیل مباحث امنیتی مرزی، نقش مرزنشینان در آن، توسعه محلی و بازارچه‌های مرزی و... شکل می‌گیرد اما آنچه لازم است تا خلأهای پژوهشی را پر کند و بر واقعیت و تجربه زیسته آنها بپردازد، بحث از تحولات و تغییراتی است که تجربه می‌کنند. یعنی نگاه را از پایین و در درون اجتماعات لحاظ کنیم. لذا کمترین پژوهشی در این مورد انجام شده است. به ویژه مسائل و آسیبهایی خانواده در مناطق مرزی. بااین‌وجود، پژوهشهایی انجام شده است که می‌توان آنها را چنین ذکر کرد؛

دانشمهر و همکاران (۲۰۲۰)، در پژوهش «توسعه مرز محور و اضمحلال ظرفیتها و فرصتهای اجتماعات مرزی؛ با تأکید بر نقد بازارچه‌های مرزی (موردمطالعه؛ بازارچه‌های مرزی ننور شهرستان بانه و خاو و میرآباد شهرستان مریوان)» با روش نظریه زمینه‌ای به تأثیرات توسعه مرزمحور در قالب ایجاد بازارچه‌ها پرداخته‌اند. مقولات اصلی عبارتند از؛ کمبود زیرساختهای توسعه‌ای، اضمحلال بخش کشاورزی و دامداری و انزوای فرهنگی□ اجتماعی، ناکارآمدی در سیاستهای ترمیمی. تحلیل این مقولات، آنها را به مقوله هسته‌ای یعنی طرد نهادی و ساختاری اجتماعات مرزی سوق داد. بر مبنای آن، منطق حاکم بر توسعه مرز محور با ارائه بازارچه‌ها به عنوان مهم‌ترین محور توسعه در این مناطق، اجتماعات مرزی را طرد نموده است و ظرفیتها و پتانسیلهای آنها را به اضمحلال کشانده است.

فتوحی و فاضلی (۲۰۱۸)، در پژوهش «تجربه‌های زیسته مرزنشینانِ شهر نودشه از پدیده مرز»، با استفاده از روش پدیدارشناسی، تجربه‌های زیسته مردم شهر نودشه را (به عنوان نمونه موردی) بررسی کرده‌اند. بر پایه روش تحلیل تماتیک، چهار بعد نگرش فرهنگی،

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

زیست‌محیطی، اقتصادی و سیاسی در مورد مرز، شناسایی شد. در رویکرد فرهنگی و محیطی، مرز به عنوان دیوار محدودکننده و عامل سلب ارتباط انسانی قلمداد شده است، ولی از بعد سیاسی، مرز، رهایی‌بخش تلقی می‌شود. از بعد اقتصادی، وضعیت پیچیده‌تر است و سه دیدگاه متفاوت به پدیده مرز، مطرح است. بر اساس دیدگاه نخست، مرز، «محدودکننده حیات‌بخش» است، در این معنا، مرز، مانعی در برابر روابط اقتصادی است، ولی این موانع، بیش از نبود آن برای گذران زندگی، اهمیت دارد. در دیدگاه دوم، مرز، «آزادی بخش بازار» است، در این معنا، مرز، عامل پیوند دست‌کم اقتصاد دو کشور با هم است و مبادله دوسویه بین آنان رواج می‌یابد که این ظرفیت، برای شهرهای غیرمرزی فراهم نیست. در رویکرد سوم، مرز، عاملی برای «محرومیت از مرکز» تلقی می‌شود که براین اساس، مرز به عنوان مانعی در برابر توسعه و پیشرفت و حتی دریافت امکانات رفاهی به شمار می‌آید.

کهنه‌پوشی و همکاران (۲۰۱۶)، در پژوهش «بررسی درک معنایی تداوم و تغییر خانواده (مطالعهٔ موردی: شهر مریوان)»، با روش قوم‌نگاری و از طریق مشاهده و مصاحبه به درک معنایی تغییرات خانواده در شهر مریوان پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش با تفسیر و تبیین هفت مقوله جزء (فضای اجتماعی، تنظیم درون‌گروهی، حضور نوسازی، تغییرات ارزشی، ارتقای اقتصادی اجتماعی و پذیرش) و سه مقوله عمده (خانواده سنتی، پدیده نوسازی و خانواده امروزی شده) به‌دست‌آمده است. در این میان، مقوله هسته‌ای «انتقال نسبی خانواده» اتخاذ شده است که نشان‌دهنده وقوع تغییرات متعدد در زیست‌جهان خانواده در جامعه تحت بررسی است. بر اساس درک و تفسیر مردم این جامعه، صورتهای جدیدی از خانواده، تحت‌تأثیر ورود عوامل نوسازی و سنتزدا، جایگزین خانواده سنتی شده است که می‌توان آن را با عنوان «انتقال نسبی خانواده» شناخت.

احمدرش و همکاران (۲۰۱۷) در مطالعه انتقادی سیاستهای توسعه اقتصادی مناطق مرزی کردستان به پیامدهای اقتصاد مرزی در زندگی مرزنشینان پرداخته که یکی از نتایج آن

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

به بحث آموزش و تحصیلات می‌پردازد. نتایج حاکی از این است که پیامدهای سیاستهای اقتصاد مرزی، بحث افت کمی و کیفی تحصیلات جوانان است که شدت آن با اوج رونق بازار و تجارت مرزی همزمان بوده است. از دیگر پیامدهای منفی سیاستهای اقتصادی، بحث اجتماعی ذهنیت‌یابی پولی مردمان این نواحی است که پول و مالکیت فردی به یکی از علل وجودی ارزش و شأن اجتماعی و قدرتمند شدن بدل شده است. مقوله هسته نیز با توجه به دیگر مقولات و مشمولیت آنان تحت عنوان شکنندگی زندگی اقتصادی مرزنشینان صورت‌بندی شده است.

ربیعی و سدیدپور (۲۰۱٦)، در «فراتحیل مطالعات مرز با تأکید بر سبک زندگی در کردستان» به مسئله مرزنشینی و تغییرات فرهنگی در قالب سبک زندگی پرداخته‌اند. نتایج آنها حاکی از گسترش فزاینده تغییرات در ابعاد گوناگون سبک زندگی و هویتی کنشگران در این استان دارد که در اکثر موارد با ساختار فرهنگی سنتی استان کردستان در تضادی بنیادین است. همچنین با توجه به روند حاکم بر سبک زندگی کردستان ساخت حاکم از یک سو سنتهای موجود را بازتولید می‌کند و از سوی دیگر مدرنیته را از مسیر رسانه‌ها به جامعه کردستان معرفی می‌کند و کنشگران نیز دو گروه می‌شوند از یک سو، مردان و سنت ورزان به دنبال حفظ سنتها هستند و زنان و گروههایی که در ساخت قبلی احساس سرخوردگی دارند به دنبال کسب حقوق جدید خود هستند. قرار گرفتن کنشگران در کشاکش سنت و مدرنیته و ارزشهای متعارض و تناقض‌آمیزی که در خانواده و اجتماع در این دو منبع هویتی وجود دارد، سبب شد کنشگران به‌طورجدی با چالشهای هویتی و ابعاد گوناگون سبک زندگی مواجه شوند و در جستجوی هویتی مستقل و شیوه‌ای جدید از زندگی و مدیریت آن از جمله تجدیدنظر در تمایز بین وظایف و خواسته‌ها و علایق قرار بگیرند.

ذکایی و نوری (۲۰۱۵)، در پژوهش «زندگی در مناطق مرزی: مطالعه پدیدار شناختی مرزنشینان شهر نوسود»، با استفاده از روش پدیدارشناسی و با استفاده از روش تحلیل داده‌ها

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

بر مبنای طرح ون مانن، به زندگی در مرز و درک و تفسیر شهروندان شهر نوسود پرداخته‌اند. نتایج حاکی از آن است که تجربه زندگی مرزنشینی برای شرکت‌کنندگان در این پژوهش، از تفاوتهای فرهنگی و زبانی که چالشها، مشکلات و نگرانیها را تشدید می‌کنند، الهام می‌گیرد. وارد شدن این عناصر در گستره معانی افراد موجب می‌شوند تا مشکلات و نگرانیها این امکان را پیدا کنند که در موقعیتی دیگر مطرح شوند. آنها در تلاش برای فهم مشکلات و سختیهای زندگی‌شان معنای جدیدی به آنها می‌دهند و از این طریق روابطی را بین خود و دیگران شکل می‌دهند که درنهایت مرزهای هویت قومی آنها را بازنمایی می‌کنند.

باینگانی (۲۰۱٤)، در رساله دکتری خود به مطالعه «جامعه‌شناختی تغییرات اقتصادی و پیامدهای فرهنگی در مناطق کردنشین با روش اتنوگرافی انتقادی» پرداخته است. حوزه‌های مختلفی در این جستار موردبررسی قرارگرفته؛ آنچه در حوزه آموزشی می‌توان با تأکید بیان کرد، کم شدن اقتدار فرهنگیان و افزایش ترک تحصیل در منطقه بانه است که محسوس و آشکار است.

قادرزاده، محمدپور و قادری (۲۰۱۲)، در پژوهش «تجارب مرزی و تفسیر مردم از تغییرات جهان‌زیست خانواده» به روش کیفی نظریه زمینه‌ای و با هدف بررسی چگونگی تفسیر مردم در خصوص تغییرات در حوزه نظام خانواده به تأثر از پدیده تجارت مرزی صورت گرفته است. داده‌های گردآوری‌شده در قالب ۳۸ مفهوم اساسی، ۵ مقوله عمده و نهایتا یک مقوله هسته کدگذاری و تحلیل‌شده‌اند. ۵ مقوله عمده عبارت بودند از: رشد مخرب و ناموزون اقتصاد منطقه، گسست پیوندهای خانوادگی، استحاله ارزشهای وفاداری، زوال آمریت نهادین و نمادین والدین و لغزش بنیانهای خانواده. مقوله هسته نیز که دیگر مقولات کلی را شامل می‌شد مقوله «جهان زیست شکننده» نهاد خانواده بود. آنها این وضعیت را به مناسبات تجارت مرزی و این تغییرات ربط داده و با نگاهی انتقادی به این تغییرات، توجه

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

به نهاد خانواده را متذکر شده‌اند.

قادرزاده و قادری (۲۰۱۱)، در «مطالعه کیفی پیامدهای فرهنگی تجارت مرزی در شهرستان مریوان» با استفاده از رویکرد تفسیرگرایی اجتماعی به بازسازی معنایی پیامدهای فرهنگی تجارت مرزی در شهر مرزی مریوان از منظر ساکنان آن پرداختند. آنها از روش قوم‌نگاری و روش زمینه‌ای برای این امر استفاده کرده و نتایج حاکی از برآمدن ٤ مقوله اصلی استحاله ارزشی و هنجاری، سوژه شدن بدن/ ابژه شدن طبیعت، ابزاری شدن ارتباطات و اصالت‌زدایی از دانش بود که بر طبق تحلیل آنها، برمبنای نتایج حاصله، اساسی‌ترین عناصر فرهنگی این جامعه که شاخص کلی فرهنگ منطقه هستند، بنابراین تأثیرات تجارت مرزی، اساساً تغییر کرده و جابه‌جا شده‌اند.

روش

در میان روشهای کیفی، روش نظریه زمینه‌ای با توجه به ویژگیهایی مانند قابلیت نظری، ارتباط مداوم و فعال محقق با موضوع تحقیق و قابلیت اصلاح اهمیت زیادی برای تدوین چارچوبهای نظری جهت شناخت مسئله اجتماعی دارد. نظریه زمینه‌ای ابتدا در سال ۱۹٦۷ توسط بارنی گلاسر و آنسلم اشتروس[1] ابداع شد و در کتاب مشهور آنان تحت عنوان کشف نظریه زمینه‌ای منتشر شد. آنها این روش را یکی از بنیادی‌ترین کشفهای روش‌شناختی در علوم اجتماعی قلمداد کرده‌اند که می‌تواند به تولید معرفت متقن و باورپذیر منتهی شود (استروس و کوربین[2]، ۲۰۰٦).

گلاسر (۱۹۸۷) معتقد است که در نظریه زمینه‌ای همه‌چیز داده است. وی استدلال می‌کند که باوجوداینکه، روش نظریه زمینه‌ای مناسب روش میدانی و تحقیقات کیفی است، می‌توان از همه اشکال داده‌ها مثل آزمایش، پیمایش و مطالعات موردی برای ساخت نظریه نیز استفاده

1 Strauss, & Glaser
2 Strauss, & Corbin

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

کرد (گلاسر، ۱۹۷۸، به نقل از محمد پور، ۲۰۱۲). در واقع پژوهشگر با ذهنی باز و نه با ذهنی خالی وارد پژوهش می‌شود؟ پژوهشگران از این امر تحت عنوان «حساسیت نظری[1]» یاد کرده‌اند. حساسیت در پژوهشهای کیفی در مقابل عینیت‌گرایی در پژوهشهای کمی قرار می‌گیرد. حساسیت نظری تعامل متقابل و جذاب بین پژوهشگر و داده‌ها است که حاصل آن تکامل تدریجی درک داده‌های توصیف شده است (اسماعیلی، صلصالی و چراغی، ۲۰۱۲). برای جمع‌آوری اطلاعات در مرحله اول پژوهش، از مصاحبه که رایج‌ترین روش در پژوهش کیفی است، استفاده شد (صلصالی، موحدی و چراغی، ۲۰۰۷). در این نوع مصاحبه سعی می‌شود که احساسات، تجربه و افکار مصاحبه‌شونده درزمینه موضوع موردپژوهش، کشف شود؛ لذا عموما حالتی غیر سازمان‌یافته دارد و به‌ویژه در ابتدا سعی می‌شود سؤالاتی کلی مطرح شود که مصاحبه‌شونده به‌راحتی افکار خود را ابراز کند (همان). برای تعیین حجم نمونه از اشباع نظری استفاده شد. اشباع نظری به مرحله‌ای از گردآوری داده‌های کیفی اطلاق می‌شود که پاسخهای داده‌شده به پرسشهای تحقیق کافی به نظر می‌رسد و به‌عبارت‌دیگر داده‌های گردآوری‌شده تکراری و شبیه به هم هستند (محمدپور، ۲۰۱۲).

فرایند تحلیل داده‌ها با توجه به مراحل پیشنهادی گرانهایم و لاندمن[2] انجام شد که شامل مراحل ۱- پیاده‌سازی مصاحبه بلافاصله بعد از هر مصاحبه ۲- خواندن متن مصاحبه برای درک کلی آن ۳- تعیین واحدهای معنی و کدهای اولیه ٤- مقوله‌بندی کدهای اولیه مشابه در مقولات جامع‌تر و ٥- تعیین محتوای نهفته در داده است (گرانهایم و لاندمن، ۲۰۰٤). در مطالعه حاضر بلافاصله پس از انجام هر مصاحبه، محتوای آن دست‌نویس شد. سپس بعد از چند بار خواندن کل مصاحبه و درک عمیق داده‌ها، پژوهشگر اقدام به تعیین واحدهای معنی کرد. این واحدها به تعابیر متفاوتی بیان شده است. واحدهای معنی[3] عبارت است از کلمات

1 Theoretical Sensitivity
2 Graneheim, & Lundman
3 Meaning units

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

کلیدی (اشتروبرت اشپزباله، اشتروبرت و کارپنتره[1]، ۲۰۱۱) و یا واحدهای تجزیه‌وتحلیل (لیشتاین و یانگ[2]، ۱۹۹۶) که از سخنان مشارکت‌کنندگان استخراج می‌شود و سپس خلاصه می‌شود. خلاصه کردن به معنای کاهش اندازه واحدهای معنی است و تغییری در کیفیت اطلاعات ایجاد نمی‌کند. سپس واحدهای معنی گروه‌بندی شدند و به آنها عنوانی داده شد. مقوله‌بندی به این معنی است که کدهایی که بیشترین شباهت را با هم دارند، در یک مقوله قرار می‌گیرند (داون – وامبلت[3]، ۱۹۹۲). سعی شد که بیشترین همگنی در درون طبقات و بیشترین ناهمگنی بین مقولات وجود داشته باشد. به‌این‌ترتیب که در هنگام مقوله‌بندی دقت شد که داده‌ای در دو مقوله قرار نگیرد و مقولات به‌اندازه کافی تکامل‌یافته باشند. یک مقوله می‌تواند دارای چند زیر مقوله نیز باشد. در مرحله بعد، موضوعهای موجود استخراج شد. موضوع دارای معانی متعددی است. (پولیت - اوهارا و تاتانویک[4]: ۲۰۰۶). زمان مصاحبه‌ها از ۶۰ دقیقه تا ۱۲۰ دقیقه متغیر بوده است و با ۳۰ نفر از کارشناسان و فعالین مدنی حوزه خانواده مصاحبه به عمل آمد. این افراد شامل مشاوران خانواده، جامعه‌شناسان و اساتید دانشگاه، روانشناسان و فعالان مدنی و همچنین مددکاران و کارشناسان ادارات کمیته امداد، بهزیستی، اداره ورزش و جوانان شهرستانهای مریوان و بانه بوده است که مصاحبه‌ها در محل کار آنها و به‌صورت فردی و به شیوه مصاحبه عمیق انجام شده‌اند.

در روش نظریه زمینه‌ای بعد از گردآوری داده‌های مصاحبه‌ای و متنی، تحلیل و کدبندی در امتداد با نمونه‌گیری نظری آغاز می‌شود. مفهوم‌پردازی از داده‌ها اولین قدم تجزیه‌وتحلیل به شمار می‌رود. کُدگذاری نظریه زمینه‌ای سه نوع است. اینها عبارتند از: الف) کُدگذاری باز ب) کُدگذاری محوری ۲ ج) کُدگذاری گزینشی.

1 Streubert Speziale, Streubert & Carpenter
2 Lichstein & Young
3 Downe-Wamboldt
4 Polit-O'Hara & Tatano Beck

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

اشتراوس و کوربین انواع طبقاتی را مشخص کرده‌اند که درباره پدیده‌محوری می‌توان شکل داد. این طبقات شامل شرایط علی[1] عواملی که موجب پدیده[2] محوری شده‌اند، استراتژیها یا راهبردها[3] (اقدامات اتخاذشده در پاسخ به پدیده محوری)، شرایط مداخله‌گر[4] و زمینه[5] (عوامل وضعیتی عام و خاص که برای استراتژیها تأثیر می‌گذارند) و پیامدها[6] (نتایج حاصل از به‌کارگیری استراتژیها) می‌شوند (کرسول[7]، ۲۰۱۲). شرایط عبارتند از بستر یا ساختار و زمینه‌هایی که افراد در آنها به مسئله و موضوع خاصی به‌صورت متفاوت واکنش نشان می‌دهند. به‌عبارتی‌دیگر، این شرایط را می‌توان علت به‌وجود آمدن مسئله‌ای بخصوص که قرار است موضوع مطالعه پژوهشگر باشد، قلمداد کرد. تعامل یا فرآیندها و راهبردها نیز بیانگر شیوه و نوع واکنش افراد به یک مسئله خاص یا رویداد و موقعیت ویژه‌ای باشد. پیامدهایی که در مدل پارادایم[8] بیان می‌شوند بیانگر پاسخهای تجزیه و کدگذاری شده‌ای است که به سه دسته سؤالات اساسی بسترها، تعاملات و پیامدهای تحقیق، از جانب افراد موردمطالعه اظهار شده‌اند و نهایتاً محقق به بحث و نتیجه‌گیری اجمالی در خصوص کلیت یافته‌های تحقیق اقدام می‌کند.

یافته‌ها

در پژوهش حاضر، با توجه به اهمیت مسئله خانواده و آسیب‌شناسی آن با در نظر داشتن مرز و مناسبات آن، برای پی بردن به این امر مهم که چه آسیبهایی در خانواده‌ها وجود دارد که تابع مرزنشینی است به سراغ کارشناسان حوزه خانواده رفتیم. باوجوداین، روش و تکنیکهای

1 Causal Conditions
2 Phenomenon
3 Strategies
4Intervening Condition
5 Context
6 Consequences
7Creswell, J
8 Paradigm model

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

روش‌شناختی اتخاذشده حاصل بینش نظری و کار میدانی‌ای است که می‌توان آن را در به‌کارگیری پژوهشهای کیفی مشاهده کرد. در پژوهشهای کیفی، بیشتر بحث اعتبار مطرح است تا پایایی (این موضوع، ناشی از ماهیت هستی‌شناختی و فلسفی روشهای پژوهش کیفی است). به اعتقاد فلیک، یکی از روشهای افزایش اعتبار، «باورپذیرکردن گزینشی» است. منظور وی از اصطلاح مذکور، مستدل کردن متن با نقل‌قولهایی قابل‌قبول است که در پژوهش حاضر، موارد متعددی از آنها به‌منظور باورپذیر کردن یافته‌های پژوهش بیان شده است. در واقع، یکی از مهم‌ترین روشها در تحلیل متون نظریه زمینه‌ای، ارائه نقل قولهای مستقیمی از پاسخگویان است. نقل قولهایی که خواننده را به‌سوی درک سریع‌تر آنچه محقق طی ماهها یا سالها تلاش و تفکر به دست آورده، هدایت می‌کنند (برنارد[1]، ۲۰۰۶: ۵۰۳).

جدول (۱) مفاهیم و مقولات اولیه و ثانویه استخراج‌شده از مصاحبه‌ها

سؤال اصلی	مفاهیم	مقولات فرعی	مقولات اصلی
مهم‌ترین آسیبهای خانواده در شهرستان مریوان، چه آسیبهایی هستند؟	ازدواج مثل قدیم ارزش نداره، قبح و محرمیت ازدواج کمتر شده است. روابط مادی و ابزاری، عدم رابطه با دوام زوجین در زندگی، شکاف سنی زوجین، بی‌اعتنایی به حقوق زنان، خشونت مالی و عدم استقلال زنان، وجود مباحث ناموسی و درگیریهای ناشی از آن تبادل و تعامل فرهنگی با کردستان عراق، همسر آزاری، دیدن کانالهای ماهواره‌ای کردستان عراق، عدم تعادل در سن ازدواج، تجرد بالا در میان دختران روستایی، کاهش سرمایه‌های اجتماعی و ضعف پیوند بین نسلی، بی‌اعتنایی به زنان در محیط خانه، بازتولید مردسالاری، تبعیت از فرهنگهای دیگر، ورود ارزشهای متضاد، ورود گردشگران	ورود ارزشهای متضاد	استحاله ارزشهای فرهنگی اجتماعی
		دوقطبی شدن سن ازدواج	
		ضعف پیوند بین نسلی	
		حاکم بودن فضای فرهنگی کردستان عراق و گردشگران	

1Bernard

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

سؤال اصلی	مفاهیم	مقولات فرعی	مقولات اصلی
مهم‌ترین آسیبهای خانواده در شهرستان مریوان، چه آسیبهایی هستند؟	بیکاری بیش‌ازحد، گرون شدن خرج زندگی، وابسته بودن خانواده‌ها اقتصاد مرزی، با بسته شدن مرز مردم بهشون فشار میاد، وابسته بودن به مرز و کولبری، مشکل اقتصادی در تأمین نیازهای اولیه، عدم درآمد ثابت و پایدار، عدم سرمایه‌گذاری، عدم وام گرفتن مردم برای اشتغال به دلیل مسائل شرعی در روستاها، نبود کارخانه و صنعت، وجود بازار دلالی، گرون شدن خانه و زمین، چشم‌وهم‌چشمی، وجود کالاهای غیر اساسی و گران به‌واسطه تجارت مرزی، رواج فساد به‌واسطه کامیونها در مرز،	شکاف و نابرابری اقتصادی	سیطره اقتصاد مرزی
		عدم سرمایه‌گذاری و بیکاری جوانان	
		وابسته بودن مردم به معیشت مرزی ناپایدار و افزایش هزینه زندگی	
		شیوع فساد در مرز	
	افزایش خشونت خانگی، افزایش آسیبهای جسمی، ناتوانی جنسی، فروش مواد مخدر به کولبران، فروش مواد تقویت جنسی، افزایش مخاطرات نظامی برای کولبران، عدم ثبات مالی و درگیری خانوادگی، ایجاد خرده‌فرهنگ کولبری، کولبری نوجوانان، کولبری زنان، خشونت کلامی علیه زنان،	افزایش آسیبهای جنسی و جسمی	کولبری و آسیبهای خانواده
		افزایش خشونت خانگی	
		مصرف مواد انرژی‌زا برای کولبری	
		پایین آمدن سن کولبری	
	کسی توی کلاسها و کارگاههای آموزشی شرکت نمیکنه، میگن ما خودمون بلدیم که چکار باید بکنیم، از سر کندن وظایف سازمانی در بحث آموزش، نهادها همه با هم کلاس برگزار میکنن، محتوای کلاس نهادها یکی است، چیزهای جدید گفته نمیشه در کارگاهها و کلاسها، جوانان خودشون از همدیگر مسائل ازدواج را یاد می‌گیرند. عدم اعتقاد به مشاورهای خانواده، کمبود آموزشهای پیش از ازدواج و حین ازدواج، فقر فرهنگی خانواده‌ها، بی‌توجهی به آینده، نبود استطاعت مالی برای مشاوره، کاهش تحصیلات، بی‌سوادی والدین، داشتن غرور جوانان، عدم مشورت در تصمیم‌گیری، کمتر توجه کردن خانواده‌ها به آموزش فرزندان، درنظر نگرفتن کالای فرهنگی در سبد خرید خانوار،	رغبت نداشتن در یادگیری و شرکت در کلاس آموزشی	بی‌اعتنایی به مسائل آموزشی و مشاوره‌ای
		بی‌اعتنایی نهادهای دولتی و مردمی به آموزش	
		فقر فرهنگی خانواده‌ها	

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

سؤال اصلی	مفاهیم	مقولات فرعی	مقولات اصلی
مهم‌ترین آسیبهای خانواده در شهرستان مریوان، چه آسیبهایی هستند؟	افزایش خشونت خیابانی، اعتیاد به ماری‌جوانا زیاد شده. شیوع خریدوفروش مواد در مرز، قدیم فقط جوانان مشروب می‌خوردند الآن اعتیاد به مواد زیاد شده. دختران توی مدرسه و اینها مواد مصرف میکنن. خون بازی شایع شده است، روابط نامشروع بین نوجوانان زیاد شده است، ازدواج فامیلی، چون عرف جامعه نمیذاره جوانان روابط خارج از عرف داشته باشن پس زودتر ازدواج میکنن. دختر رو زودتر شوهر میدن، کودک همسری، ازدواجها کوتاهه، الآن رابطه‌ها توی فضای مجازی هستش، خانمها بیشتر ضربه میبینن در رابطه‌ها، خیلی از مشاوره‌های ما بحث مسائل جنسی و ناتوانی جنسی زوجین است. شیوع بیماریهای روانی مانند پارانوید، شیوع بیماریهای جنسی و خشونتهای جنسی به زنان، سکوت زنان در بحث خشونت خانگی، افسردگی زنان، وجود بیماریهای روانی مثل پارانوید، عدم آگاهی به مسایل جدید	پایین آمدن سن آسیب دیدگان مسائل اجتماعی	نادیده انگاشتن مسائل جدید و آسیبهای خانواده
		طلاقهای زودهنگام و شیوع مسائل جنسی خانواده‌ها	
		آسیبهای فضای مجازی	
		طلاق عاطفی زوجین	

منبع: یافته‌های پژوهش (۱۳۹۹)

برای موردبحث قرار دادن مصاحبه‌ها، مقولات اصلی را در قالب شرایط زمینه‌ای، علی و مداخله‌ای و پیامدها موردبحث قرار می‌دهیم؛ و درنهایت به مقوله محوری تحقیق می‌رسیم. سعی با آن است در نتیجه‌گیری به ارائه راهبردها در سطح نهادهای دولتی و انجمنهای مردم‌نهاد و خانواده‌ها بپردازیم.

شرایط زمینه‌ای، علی و پیامدی حاصل از استحاله ارزشهای فرهنگی اجتماعی

این تأثیرات در جوامع مرزی به دلیل شرایط مرزی که خود شامل تعامل با کشورهای همسایه، ورود و خروج مسافران خارجی، کنترل کمتر دولت و نهادهای ایدئولوژیک آن و فرهنگهای بومی و... بیشتر محسوس است. اما در حوزه خانواده این تغییرات با آسیبهایی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

همراه است. با توجه به مصاحبه‌ها، مقولات ورود ارزشهای متضاد، دوقطبی شدن سن ازدواج، ضعف پیوند بین نسلی، حاکم بودن فضای فرهنگی کردستان عراق و گردشگران نشان‌دهنده استحاله شدن ارزشهای خانواده است.

شرایط زمینه‌ای و مداخله‌ای؛ سیطره اقتصاد مرزی

مهم‌ترین نکته‌ای که زمینه تغییرات و آسیبها را در شهرهای مرزی بانه و مریوان شکل می‌دهد، سیطره اقتصاد مرزی بر آن اجتماعات است. آنچه در اینجا اقتصاد مرزی نام گرفته است می‌تواند شامل دادوستد گمرکی، بازارچه‌های مرزی، قاچاق و کولبری و ... باشد. بنابراین این اقتصاد زاده وضعیت خاصی است که بیشتر از بیرون اجتماع مرزی حادث شده است و اجتماعات مرزی را هم تحت‌تأثیر این وضعیت عمل می‌کنند. این تأثیرات در سطح شهرهای بانه و مریوان، با توجه به اظهارات مصاحبه‌شوندگان خود را در مقولات استخراج شده شکاف و نابرابری اقتصادی، عدم سرمایه‌گذاری و بیکاری جوانان، وابسته بودن مردم به معیشت مرزی ناپایدار و افزایش هزینه زندگی، شیوع فساد در مرز نشان می‌دهد. اقتصاد مرزی به حدی بر بنیاد خانواده‌ها تأثیر گذاشته است که می‌توان گفت خانواده تابع این تغییرات است. مرز و توسعه مرز محور باعث شکاف و نابرابری و دوقطبی شدن جامعه شهری شده است. در این مورد یک روانشناس و مشاور خانواده در شهر بانه چنین می‌گوید:

قبل از این تجارت مرزی که اینجوری نبود... مرز باعث شده که عده‌ای از روستاها یا خود شهر به کار کولبری و مرز و قاچاق بپردازند و از این راه هم بیشترین سود و درآمد رو کسب کنند. متأسفانه اینها بیشتر نوکیسه بودند و فرهنگ این رو نداشتن که برای ارتقای اجتماعی و منزلتشون این ثروت رو ازش استفاده کنند. در خانواده‌ها این باعث شد که چشم‌وهم‌چشمی زیاد بشه و به‌تبع، مصرف هم برای نمایش خودشون هم به عنوان فرهنگ تعبیر بشه... این حتی در خانواده‌ها باعث تغییر ارزشها شده و

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

ما می‌تونیم ریشه خیلی از ناسازگاریها و دعواها رو توی این قضیه ببنیم (روانشناس، بانه).

البته همین توسعه مرز محور سبب شده است که دولت و نهادهای آن کمترین سرمایه‌گذاری را در بخشهای مختلف کشاورزی، صنعتی و ... داشته باشند. همین امر یکی از مهم‌ترین معضلات و آسیبها را که همان بیکاری مفرط و اشتغال ناپایدار است را رقم بزند. از دید اکثر مصاحبه‌شوندگان بیکاری و اشتغال ناپایدار سبب بسیاری از آسیبهایی است که خانواده را در بحران گذاشته است. آنها بر نبود سرمایه‌گذاری، بی‌توجهی نهادهای دولتی در ایجاد اشتغال و هزینه‌های بالای خانواده‌ها در این مناطق به سبب خروج مواد غذایی، خانگی و ساختمانی و... تأکید نمودند. عباسی، مددکار اجتماعی در این مورد چنین اظهارنظر کردند:

مهم‌ترین مشکل الآن بیکاری جوانان است. تا شغل درست‌وحسابی نباشد نمی‌توان از معضلات جامعه و خانواده کاست. متأسفانه خیلی کم به اشتغال جوانان توجه میشه. الآن کمتر ازدواج می‌کنند، هزینه ازدواج و زندگی بالا رفته و از سوی دیگر به شغلهایی روی میارن از جمله دستفروشی و کولبری و اینها که خودشون آسیب‌زا هستند... (مددکار اجتماعی، مریوان).

با در نظر داشتن شرایط سیطره اقتصاد مرزی بر نهاد خانواده در شهرهای موردمطالعه می‌توان گفت که این شرایط اقتصادی است که روابط اجتماعی را شکل می‌دهد. خانواده‌ها متأثر از این شرایط دچار آسیبها شده‌اند. به‌تبعیت از کارل پولانی[1] می‌توان گفت «در عوضِ اینکه اقتصادی بودن در روابط اجتماعی جای بگیرد، روابط اجتماعی در نظام اقتصادی جای گرفته است» (پولانی، ۲۰۰۱: ٦٠). و به‌مراتب این وضعیت، پدیده‌ای را خلق کرده است که هم زاده شرایط اقتصاد مرزی است و هم خود بازتولیدکننده آسیبهای جدی به ویژه برای خانواده‌ها است. کولبری، پدیده‌ای است که خود زاده این وضعیت است.

1 Polani

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

شرایط علی و پیامدها؛ کولبری و آسیبهای خانواده

مرز مبتنی بر فضایی است که دالِ بر تخیلی، استعاری و مادی بودن دارد که مبنای منازعات و کشاکشها قرارگرفته است. فضا و نام مرز، تداعی‌گر جدایی و فاصله‌ای است که خط حایلی را برقرار می‌کند تا این سه دالِ مذکور، صبغه عینی به خود گرفته و منازعات را تثبیت کنند. باید خاطرنشان ساخت، مرزنشینان در کنار فضا و نام مرز همیشه تداعی‌گر مردمانی است که زندگی‌شان در مرز و با مرز شکل‌گرفته و هویتِ مرزنشینی‌شان را شکل داده است و تبعاً زندگیشان به طور عجین شده‌ای تابعِ صورت‌بندیهای خاصِ مرز و واقعیتهای برساخت‌شده آن است (دانش‌مهر و همکاران، ۲۰۱۹). در این فضا، موقعیت کولبری و سوژه کولبرزاده وضعیتی نابسامان و بغرنج است که در مناسبات مرزی طرد شده است. با توجه به موقعیت شهرهای بانه و مریوان، کولبری جزء معیشت خانواده‌هایی است که با آن امرارمعاش می‌کنند. آنچه کولبری را به سان مسئله کرده است، در وهله اول آسیبهای آن است. در اینجا به طور مشخص آنچه لازم است بدان اشاره شود، وضعیت خانواده‌هایی است که زندگی آنها در شرایط مرز و کولبری قرار دارد و متأثر از آن است. مهم‌ترین آسیبهایی که مصاحبه‌شوندگان بدان اشاره کردند شامل آسیبهای جسمی، ناتوانی جنسی مردان به دلیل شدت و آسیب کار، فشار کاری و استرس و ناامنی، مصرف مواد مخدر و انرژی‌زا برای توان کار کردن، آسیبهای شدید روانی و کاهش منزلت اجتماعی و گرایش نوجوانان به کولبری و به‌تبع مصرف مواد و تشکیل خرده‌گروههای بزه‌کاری و شکل‌گیری عادتواره مبتنی بر کولبری و... است.

«این مواد رو می‌خوردن چون بهشون تلقین کرده‌اند که دردهای ناشی از حمل بار براتون قابل‌تحمل‌تر میشه. به‌راحتی براشون در دسترس است و کولبر هم که آگاهی چندانی نداره مصرف میکنه و فکر می‌کنه که می‌تونه بار بیشتر حمل کنه... این مورد بیشتر در نوجوانان کولبر حاد شده است. اونایی که هم پوز دادن و همه واسه اینکه

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

بتونن بار بیشتری حمل کنن این قرصها رو میخورن. قدیم بیشتر مشروبات الکلی می‌خوردند که صدماتش کمتر بود ولی الآن من توی مدرسه‌ها و مراجعینم می‌بینم که این نوجوانان مصرف می‌کنند» (مشاورخانواده، مریوان).

این مشکلات و آسیبها در خانواده‌ها به‌طور جدید در شهرهای مریوان و بانه نمایان شده‌اند. در درون خانواده و به عنوان آسیب پنهان می‌توان به آسیبهایی اشاره کرد که مشاوران خانواده از شیوع آنها نگران هستند:

«یکی از آسیبهای جدی در حوزه خانواده‌های در شهرستان بانه و مریوان، ناتوانی جنسی مردها در رابطه جنسی برقرار کردن است. این چند سال تعداد مراجعه‌کنندگان خانم ما که به همین دلیل به اینجا مراجعه می‌کنند همین مورد است. اکثرا مردها خود به اینجا نمیان و نمیگن و پنهان می‌کنن اما خانمهاشون میان و پنهانی اینها رو بهمون میگن. بیشتر اون کسانی که آسیبهای جسمی و روحی دیده‌اند از برقرار کردن رابطه ناتوانن. شاید قبلا این مورد هم بوده است اما این دو سه سال است که بیانش می‌کنند و بدون ابایی خانمها میان به ما میگن...»(مشاور خانواده، بانه).

یکی از آسیبهایی که رابطه مستقیم با مرز و اقتصاد مرزی دارد، خشونت خانگی است. خشونتی که می‌توان آن را در قالب خشونت جسمی و فیزیکی، کلامی، عاطفی و مالی دسته‌بندی کرد. اما بر طبق استناد مصاحبه‌ها، آنچه شایع است خشونت جسمی و کلامی غالبا به نسبت زنان است. نکته جالب این است که کسانی که شغل و کار آنها به مرز و غالبا کولبری ربط پیدا می‌کند یا کولبر هستند، بیشتر این مسئله را دربرمی‌گیرند:

ببینید وقتی مرز بسته میشه خشونت خانگی افزایش پیدا میکنه به این صورت که مرد خانه بیکاره و گیر میاده به خانمش و بچه‌ها و دعوا میکنن معمولا ...معمولا خانمهایی که میان اینجا و میگن که شوهرمون کتکمون میزنه از این قشر هستند... اونها معمولا

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

در تابستان و بهار کار دارن و زمستانها بیکار هستند و دقیقا این فصل خشونت خانگی بالا میره... (مددکار و تسهیلگر، مریوان)

راهبردهای اتخاذشده؛ بی‌اعتنایی به مسائل آموزشی و مشاوره‌ای

بی‌توجهی جوانان به آموزش زناشویی و کم‌کاری و تداخل نهادی در آموزش مقولات فرعی‌ای بودند که از مفاهیم مصاحبه‌ها استخراج شدند. مصاحبه‌ها حاکی از این است که زوجین در ازدواج به‌اندازه کافی آموزش نمی‌بینند و به‌مراتب ارزشهای خانوادگی و سنتی بر برخوردها و مناسبات آنها تأثیر بیشتری می‌گذارد. دخالت خانواده‌ها در امور زندگی زوجین، وابسته بودن زوجین به خانواده‌هایشان در بحث مالی و فشار اجتماع مبنی بر تبعیت از عرف فضایی را منجر شده است که جوانان به مشاوره بی‌اعتنا باشند. بر طبق مصاحبه‌ها اکثر کسانی که به کلینیک‌های روانشناسی و مشاوره خانواده یا کمیته و بهزیستی برای طلاق مراجعه کرده‌اند، بر عدم شناخت طرفین اذعان کرده و دلیل ازدواج را فشار خانواده یا عرف جامعه قلمداد کرده‌اند. آنها بر این امر اذعان کردند که کمترین آموزش و مهارتی در بحث زناشویی داشته‌اند. خانم کریمی، مشاور خانواده در این مورد می‌گوید:

شاید باورتون نشه خانم اومده اینجا گفته که قبل از ازدواج حتی یک بار شوهرمو ندیده بودم... خودم کمترین آشنایی رو با خانواده شون داشتم... مشاوره ازدواج که یک بار بود اونم به خاطر آزمایش خون و دریافت وام و اینها... وقتی رفتیم سر خونه و زندگی خودمون، بیشتر مامان و بابای شوهرم حساب بودند تا خودمون و حرف اونا بیشتر در زندگی ما تأثیرگذار بود... بعد از مدتی کاسه صبرم تموم شد و تصمیم به جدایی گرفتم... ببینید چقدر طلاق گرفتن هم راحت شده و لفظ طلاق چقد براشون آسون شده...طرف هست بعد از چند بار شوهر کردن و بچه‌دار شدن هنوز آموزش ندیده که چه جوری برخورد کند و... (مشاور خانواده، مریوان).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

لازم به ذکر است که مشاورین خانواده بر اعمال محدودیتهای برگزاری کلاسها و کارگاهها از سوی نهادهای ذی‌مدخل تأکید کرده و کارها و اقدامات این نهادها برای آموزش را غیراصولی و صرفا کاری از روی اجبار می‌دانستند و بر لزوم پیگیری جدی و همکاری مشاورین با مراکز مشاوره و نهادها تأکید داشتند.

پیامدها؛ نادیده انگاشتن مسائل جدید و آسیبهای خانواده

وضعیت و شرایط مرزی، توجه‌نکردن نهادی به آموزش، طرد ساختاری، نهادی و فرهنگی مسائل خانواده و تابو کردن این آسیبها، حفظ وضعیت و موقعیت در درون نظم اجتماعی حاکم، نبود برنامه و استراتژی برای مقابله و ساماندهی به مسائل جدید خانواده و... مهم‌ترین دلایل کلی و مهمی هستند که به نادیده انگاشتن مسائل و آسیبهای جدید در این مناطق منجر شده است. پایین آمدن سن آسیب‌دیدگان مسائل اجتماعی، طلاقهای زودهنگام و شیوع مسائل جنسی خانواده‌ها، آسیبهای فضای مجازی، طلاق عاطفی زوجین مهم‌ترین مقولاتی بودند که از مصاحبه‌ها استخراج شدند. پایین آمدن سن اعتیاد، شیوع پدیده‌های جدید از جمله خون‌بازی، گرایش به ماری‌جوانا، فرار دختران و خودزنی مهم‌ترین آسیبهایی هستند که نوجوانان را تهدید می‌کنند.

الآن مسائلی که وجود دارد و در نوجوانان و کودکان کار هم زیاد مشاهده میشه اعتیاد هستش، اعتیاد به مواد، اعتیاد به مواد انرژی‌زا، اعتیاد به موبایل و خون بازی و خودزنی و اینها... متأسفانه این مسائل رو کسی پیگیر نیست... حتی نهادهای دولتی ذی‌ربط... جامعه هم که اونا رو طرد کرده یا بی‌اعتناس... (روانشناس و مشاورخانواده، مریوان).

کودک همسری، کم‌ارزش شدن مناسبات خانواده، ازدواج فامیلی و شوهر کردن در سن پایین و گرایش خانواده‌ها نسبت به سروسامان گرفتن فرزندانشان و به‌تبع عدم آموزش روابط و مهارتهای زندگی و زناشویی و تغییر ارزشها و وظایف زوجین، خیانت و روابط

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

فرازناشویی و مهمتر از اینها دسترسی به فضای آزاد مجازی باعث شده است. سن طلاق پایین آمده و خود پدیده‌های کودک بیوه، فرزندمطلقه و ازدواج پی‌درپی و ... را رقم بزند.

متأسفانه فقر فرهنگی، مردسالاری و عرف شدید جامعه، نبود آموزش و تحمل کردن خانم باعث شده است که مسائلی بروز کنن که الآن جامعه تاب و تحمل آنها رو نداره. حتی قبول نمی‌کنن که این مسائل وجود داره... معمولا توی این شرایط خانمها بیشترین آسیب رو متحمل می‌شن... اصلا به یک ارزش تبدیل‌شده که زود شوهرشون بدن... بعد از مدتی می‌فهمند که چرا باید این وضع رو تحمل کنن و معمولا اختلافها اینجاست که شروع میشه...(فعال مدنی زنان، مریوان).

در خانواده‌ها و به طور ویژه زوجین جوان، آنچه مسئله جدی به حساب می‌آید، مسئله طلاق عاطفی و مسئله خیانت است. مسئله‌ای که پیامد مسائلی است که در بالا بدانها اشاره کردیم. شاید بتوان گفت مهم‌ترین آنها، عدم آموزش، کودک همسری و عرفی شدن طلاق و گسترش ارتباط در فضای مجازی هستند. مصاحبه‌ها و آمار دال بر این نکته هستند که این مسائل هر روز افزایش می‌یابند و بنیاد خانواده‌ها را با بحران مواجه کرده‌اند. خانم امانی مشاور خانواده در این مورد چنین ابراز عقیده کردند:

من معتقدم با تغییرات اساسی در ساختار و محتوای خانواده‌ها هستیم. فضای مجازی خیلی از محدودیتها و حصارها را برداشته است. از سوی دیگر، زنان به وضعیت خودشون آگاه شده‌اند و مسائلی هم هستند که زاده فرهنگ این مناطق هستند از جمله همین کودک همسری که متأسفانه خیلی از این ازدواجها به شکست یا خیانت ختم می‌شود... متأسفانه این مسائل داره هضمشون راحت‌تر میشه (مشاور خانواده، بانه).

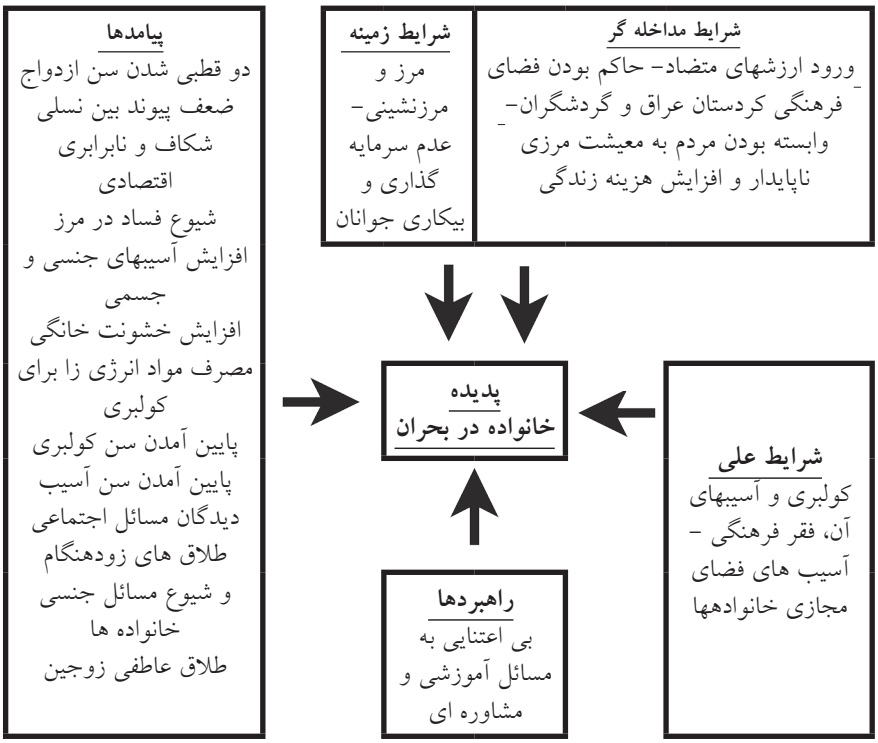
جامعه در این شرایط در تلاطمی از مسائل و آسیبها قرار دارد که نیازمند بررسی جدی‌تری است. در اینجا آنچه مقوله هسته‌ای را شکل داده است، مقوله خانواده در بحران

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

است. خانواده‌ای که ارزشهای آن دچار استحاله هستند. شرایطی که اقتصاد مرزی بر آن حاکم گردیده است و کولبری خود آسیب این اقتصاد و بازتولید آسیبهای جدی‌تر و محسوس‌تر است. همچنین وضعیتی که سبب بی‌رغبتی به آموزش و مشاوره شده است و برآیند همه اینها آسیبها و مسائل جدیدتری است که هر روز افزایش می‌یابند و ساختار و بطن خانواده‌ها را دچار بحران کرده است.

شکل (۱): مدل پارادایمی تحقیق

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

بحث

مرز و فضای مرزنشینی مسائل ویژه و خاص و مرتبط به خود را دارد. با این پیش‌فرض اصلی، مسائل و آسیبهای خانواده از جمله مهم‌ترین مواردی هستند که باید موردبررسی و تحلیل قرار گیرند. پژوهشهایی که در مورد مرز و مرزنشینی انجام شده‌اند بیشتر از دیدگاه توصیفی و با رویکرد محافظه‌کارانه انجام شده‌اند و صرفا مسائلی را موردبحث قرار داند که نهادی بوده و از بالا به پایین این مسائل را دیده‌اند. مهم‌ترین آنها نقش مرز و مرزنشینان در امنیت کشور، نقش آنها در توسعه، توسعه‌نیافتگی آنها و مسائل بازارچه‌های مرزی و مواردی از این قبیل. پژوهش حاضر، با در نظر داشتن این مسائل به ویژه اقتصاد مرزی و شرایط عدم توسعه مناطق مرزی به ویژه استان کردستان و شهرهای مرزی بانه و مریوان به مسئله مهم آسیبهای خانواده در این شهرها پرداخته است. مسئله‌ای که در مطالعات و پژوهشهای مربوط به مرز و مرزنشینی از نظر دور مانده و زیر کلیات نظری یا نهادی حذف یا مورد بی‌اعتنایی قرار گرفته است.

آنچه از نظر حساسیت نظری پژوهش، از اهمیت برخوردار بود تحلیل تجربیات و نظرات کارشناسان حوزه خانواده بود، این امر، با توجه به اهمیت مسئله‌آسیب‌شناسی خانواده در مناطق مرزی و به‌ویژه شرایط و بستر متفاوت و به‌تبع؛ پیامدها و راهبردهای مربوط به آن از اهمیت بنیادینی برخوردار است. بنابراین، آنچه از تحلیل مصاحبه‌ها برآمد خود را در مقولات فرعی و اصلی نشان داد، استحاله ارزشهای فرهنگی اجتماعی شرایط زمینه‌ای، علی و پیامدی‌ای را منجر شده است که فضای ارزشی و معنایی آن تحت سیطره تغییراتی است. این فضا تحت سیطره اقتصاد مرزی و مهم‌ترین آسیب آن یعنی کولبری که خود بازتولید آسیبهای دیگر است. همچنین این عوامل با عوامل مداخله‌ای از جمله ورود ارزشهای متضاد- حاکم بودن فضای فرهنگی کردستان عراق و گردشگران- وابسته بودن مردم به معیشت مرزی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

ناپایدار و افزایش هزینه زندگی توأمان شده است.

سیطره و فضای حاکم تجارت و اقتصاد مرزی منجر به نادیده انگاشتن مسائل جدید و آسیبهای خانواده در شهرهای مریوان و بانه شده است. مسائلی که عموما مختص به آن شهرها و تحت تأثیر مستقیم و غیرمستقیم شرایط مرزی می‌باشند. لازم به ذکر است که استراتژیهایی هم که در قالب آموزش مهارتهای زندگی و زناشویی بدان اشاره کردیم از ضعف برخوردار است و علنا خلأ راهبردی آن را پر نکرده‌اند. به همین مناسبت است که شهروندان این شهرها به آموزش بهایی نمی‌دهند و از سویی دیگر نهادهای ذی‌ربط نسبت به انجام آن بی‌اعتنا شده‌اند. نتایج حاکی از تغییرات در نظام فرهنگی اجتماعی خانواده‌ها با ورود ارزشهای متضاد، دوقطبی شدن سن ازدواج، ضعف پیوند بین نسلی و حاکم بودن فضای فرهنگی کردستان عراق و گردشگران دارد. شکاف و نابرابری اقتصادی، عدم سرمایه‌گذاری و بیکاری جوانان و وابسته بودن مردم به معیشت مرزی ناپایدار و افزایش هزینه زندگی و شیوع فساد در مرز از مهم‌ترین پیامدهایی است که اقتصاد مرزی در این مناطق ایجاد کرده است. این وضعیت با کولبری به عنوان آسیب این اقتصاد و درعین‌حال به‌وجود آوردن آسیبهایی دیگر از جمله افزایش آسیبهای جنسی و جسمی، افزایش خشونت خانگی، مصرف مواد انرژی‌زا برای کولبری و پایین آمدن سن کولبری اشاره کرد. این وضعیت همچنین آسیبهای پایین آمدن سن آسیب دیدگان، طلاقهای زودهنگام و شیوع مسائل جنسی خانواده‌ها، آسیبهای فضای مجازی و طلاق عاطفی زوجین را تشدید کرده است که با کمبود آموزشها، این آسیبها نادیده گرفته شده‌اند.

بنابراین آنچه می‌تواند در قالب یک مقوله هسته‌ای به تحلیل خانواده در شهرهای مرزی بپردازد و همه جوانب را در خصوص آسیبهای آن در نظر گیرد و تحت پوشش قرار دهد، خانواده در بحران است. این مقوله گویای وضعیتی است که می‌توان گفت برآیند و پیامد سیاستها و برنامه‌ریزیها و استراتژیهایی است که خانواده و آسیبهای آن را به یک مسئله تبدیل

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

می‌کند. باری، افزایش کمی آسیبهای اجتماعی، تنوع آسیبهای اجتماعی و افراد در معرض آسیب، سست شدن روابط حاکم بر خانواده‌ها، ناهماهنگی بین سازمانهای مسئول و فقدان استراتژیهای مشخص درزمینه کنترل و کاهش آسیبهای اجتماعی و از طرف دیگر رسالت قانونی سازمانهای مرتبط به عنوان متولی ساماندهی روند آسیبهای اجتماعی از جمله دلایلی است که ضرورت تدوین برنامه استراتژیک کنترل و کاهش آسیبهای خانواده در شهرهای مرزی را نمایان می‌کند. بااین‌وجود، مهم‌ترین استراتژی و راهبردها را می‌توان در قالب هماهنگی و همکاری نهادهای دولتی، انجمنهای مردم‌نهاد و خانواده‌ها لحاظ کرد.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

نویسندگان در تولید تحقیقات سهیم بوده‌اند.

منابع مالی

این مقاله نتیجه تحقیقات نویسندگان است.

تضاد علاقه

نویسندگان هیچ بحثی بر سر منافع خود را ابراز نکردند.

تقدیر و تشکر

در این مقاله، کلیه حقوق مربوط به منابع ذکر شده و منابع به‌دقت موردبررسی قرار می‌گیرند، ذکر شده.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

- Ahmadrash, R., Ahmadi, H., & Abdehzadeh, S. (2017). Critical Study of Economic Development Policies in Kurdistan Border Areas, International Conference on Economic Planning, Sustainable and Balanced Development of Approaches and Applications, May 2 and4 sennadj. (In Persian).

- Ahrons, C., & Rodgers, H. (1991) .Divorced Families at risk: Exploring the MC Master Family assessment divorce (FDA). Journal of family therapy, 13(4), 411-421.

- Alimandgari, M., Ghazi Tabatabaei, M., & Mahani Sadati, S.M. (2016). Testing the theoretical-conceptual model of couples' tendency to divorce in Tehran. Bi-Quarterly Journal of Population Studies, 1(1), 93-61. (In Persian).

- Andalib, A.R., & Motawef, Sh. (2009). The development and planning security in the border areas of Iran. Garden, 6(12), 57-76. (In Persian).

- Badri, S. A., Darian Astaneh, A.R., & Saadi, S. (2016). The effect of border markets on the phenomenon of smuggling of goods and the quality of life of border villagers (Case study: Bashmaq border of Marivan). Hidden Economy Quarterly, 1(3), 1-23 . (In Persian).

- Bayangani, B. (2014). Sociological study of economic changes and cultural consequences in Kurdish areas (critical ethnography of Baneh border market). University of Tehran, Faculty of Social Sciences, Sociology, PhD thesis. (In Persian).

- Bayangani, B., & Jalalipour, H.R. (2016). Sociological Study of Economic Consequences of Market and Border Trade (Critical Ethnography of Baneh Border Market). Quarterly Journal of Social Studies and Research in Iran, 4,31-45 . (In Persian).

- Blood, R. (1964). Marriage. New York: Free Press.

- Carr, A. (2012). Family Therapy: Concepts, Process and Practice. New York:Wiley.

- Creswell, J. (2012). Research Project in Humanities and Social Sciences (Translated by I. Saadipour). Tehran: Doran.

- Daneshmehr, H., & Osman, H. (2016). Analysis of Stakeholders' Narrative of the Collapse of Social Capital among Rural Production Cooperatives (Case Study: Rural Production Cooperatives of Kurdistan Province). Quarterly Journal of Local Development (Rural-Urban), 10(2), 297-290. (In Persian).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

- Daneshmehr, H., Karimi, A.R., & Osman, H. (2019). The Biosworld of Border Residents and Customs Policies A Study of the Marigolds of Marivan County. 13(2), (Sociology of Collective Disaster and Crisis Management), 55-79. (In Persian).

- Daneshmehr, H., Khaleghpanah, K., & Osman, H. (2020). Border development and the disappearance of capacities and opportunities of border communities, emphasizing the critique of border markets (Case study; Nanor border bazaars of Baneh, Khav and Mirabad counties of Marivan city). Welfare and Social Development Planning, 11(43). Doi: 10.22054/qjsd.2020.53491.2011.

- Didari, Ch., Mohseni, R.A., & Bahrani, M.H. (2016). A Study of Factors Affecting Unbalanced Development in Kurdistan Province with Emphasis on Economic Development Indicators. Bi-Quarterly Journal of Economic Sociology and Development, 8(2), 167-197. (In Persian).

- Dori, A., Darban Astaneh, A.R., & Saadi, S. (2016). Border Markets in the Political-Spatial Development of Border Rural Cases. (In Persian).

- Downe-Wamboldt, B. (1992). Content analysis: method, applications, and issues. Health Care for Women International, 13(3), 313-321.

- Ebrahimzadeh, I. et al. (2012), spatial analysis of regional disparities between border regions and central Iran. geopolitical Journal, 8(1), 235-214. (In Persian).

- Ezkia, Mostafa and Rahimi, Soheila (2016), The Role of Border Markets in the Socio-Economic Development Process (Case Study of Marivan Border Market), National Conference on Border Sociology: Development Policies and Social Life of Border Residents, May 2, Sanandaj. (In Persian).

- Ezzatpanah, B. (2020). Explaining the driving forces affecting the future of tourism industry development in border cities Case study: Baneh. Urban Tourism Magazine, 7(1), 69-87. (In Persian).

- Flick, O. (2008). An Introduction to Qualitative Research (Translated by H. Jalili). Tehran: Ney Publishing.

- Fotouhi, S., & Fazeli, N.A. (2018). The lived experiences of the border residents of Nodsheh city from the border phenomenon. Iranian Cultural Research Quarterly, 12(2), 133-152. (In Persian).

- Golverdi, I. (2011). Limitations and Opportunities of Socio-Cultural Development of Border Areas. Quarterly Journal of Welfare and Policy Making, 2(3), 11-32 . (In Persian).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

- Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. Nurse Education Today, 24(2), 105-112.

- Hajian Moghadam et al. (2016), Designing a Strong Family Model "The Subject of the Vision Document of the Islamic Republic of Iran on the Horizon of 1404 AH", Iranian Journal of Social Studies, 11(1), 71-42. (In Persian).

- Hajinejad, A., & Ahmadi, A,.(2010). Economic Impacts of Commercial Tourism on Urban Areas, Case Study: Baneh City. Urban Ecology Research, 1(2), 7-22. (In Persian).

- Hemmati, R. (2004). Factors Affecting Men's Violence against Women. Social Welfare Quarterly, 3(2), 336-381. (In Persian).

- Kurdestan Organization for Civil Registration (2017-2020). Statistics of the years. Https: //kurdnocr.ir.

- Ismaili, M., Selsali, M., & Cheraghi, M. (2013). Quality in Grounded Theory Studies. Kiani Journal of Health Sciences Research, 2(3), 287-297. (In Persian).

- Jahani, D. (2017). A Study of the Impact of Commercial Tourism on Tourists' Empathy in Tourism Destination (Case Study: Baneh Border City). Journal of Border Studies, 5(1), 35-55.(In Persian).

- Kaveh, M. (2012). Pathology of Social Diseases. Tehran: Jame Shenasan Publications. (In Persian).

- Khairuddin, R. et al. (2016). A Study and Analysis of Sustainability Challenges in Spatial Development in the Border City of Baneh. Urban Research and Planning, 7(25), 63-84. (In Persian).

- Khaleghpanah, K., & Karimzadeh, H. (2016). Local Consumption Cultures in Baneh: An Ethnography of Local Culture in the Face of the Global. Anthropological Research of Iran. , 6(1), 63-82. (In Persian).

- Kohnapooshi et al (2016) investigated understand the sense of continuity and change family (case study: Marivan), Journal of Social Studies, Volume XI, Number 1, Spring 2016, pp. 169-145. (In Persian).

- Lichstein, P. R., & Young, G. (1996). "My most meaningful patient" Reflective learning on a general medicine service. Journal of General Internal Medicine, 11(7), 406-409.

- Lotfi, H. (2018). The Role of Border Markets in Balancing and Symmetry of Economic Space in Border Areas of Iran. 110-94. (In Persian).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

- Maliki, A., Nasri, L., Heidari, B., Azami, R. (2017). A Study of the Factors Affecting Violence against Women in Kurdistan Province. Conference on Violence Prevention Challenges and Solutions, Kerman, Kerman Justice, https://www.civilica.com/Paper-KPVNC01-KPVNC01_043.html (In Persian).

- Mirzaei, H., & Abdozadeh, S. (2014). The effect of border markets on the quality of life of border villagers (case study), border markets and villages of Marivan city). Rural Development, 6(1), 7-2. (In Persian).

- Mohammadi, S., & Houshangi, H. (2015). An Analytical Paper on the Role of Border Markets in the Viability of Rural Areas (Case Study: Khavomirabad and Dezli Villages in West Kurdistan). Quarterly Journal of Regional Geography and Urban Planning, 28, 1-7. (In Persian).

- Mohammadpour, A. (2012). Anti-Method Qualitative Research Method. Tehran: Sociologists Publishing. (In Persian).

- Nazari, A.A., Ardavan, B., & Niazmand, J. (2013). The Role of Border Markets in Tourism Development of Kurdistan Province: Case Study: Bashmak Marivan Border Bazaar, National Conference on Tourism. Geography and Sustainable Environment, Shahid Mofteh College, Hamadan, November. (In Persian).

- Nazaripour, M., & Moezzi, F. (2010). The Role of Border Markets in the Development and Economic Prosperity of Mazi Areas. Ilam University 360-277. (In Persian).

- Pakseresht, S. (2015). Strategic Problem Studies in Kurdistan Province. Center for Presidential Strategic Studies. (In Persian).

- Polanyi, K. (2001) the great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Times. Boston: Beacon Press.

- Polit-O'Hara, D., & Tatano Beck, C. (2006). Essentials of Nursing Research: Methods, Appraisal, and Utilization. Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.

- Qaderzadeh, O., & Ghaderi, O. (2011). A Qualitative Study of the Cultural Consequences of Cross-Border Trade in Marivan. Iranian Journal of Social Studies, 7(2), 1-6. (In Persian).

- Qaderzadeh, O. (2013). A Qualitative Study of the Effects of a Border Market on the Continuity of the Trafficking Phenomenon. Applied Sociology, 24(3), 194-175. (In Persian).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

- Qaderzadeh, O., Khaleghpanah, K., & Karimzadeh, H. (2016). Consumption and Identity of Anthropological Study of Bazaar Youth in Baneh. Culture Strategy, 41, 46-74. (In Persian).

- Qaderzadeh, O., Mohammadpour, A., & Ghaderi, O. (2011). Border Business and people explanation of family bio_word changes. Quarterly Journal of Culture strategy, 22, 62-84. (In Persian).

- Qaderzadeh, O., Mohammadpour, A., & Ghaderi, O. (2011). Social construction of cross-border trade phenomenon in Marivan city: Presenting a grounded theory. Quarterly Journal of Welfare Planning and Social Development, 3(9), 35-80. (In Persian).

- Rabiee, M., & Sadidpour, S. (2016). Meta-study of border studies with emphasis on lifestyle in Kurdistan. National Conference on Border Sociology: Development Policies and Social Life of Border Residents, May 2, Sanandaj. (In Persian).

- Sadeghi Fasaei, S., & Ishari, M. (2012). Gender Analysis of Life After Divorce: A Qualitative Study. Quarterly Journal of Women in Development and Politics, 1(3), 5-30. (In Persian).

- Safarpour, F., & Mozaffari. Gh.A. (2010). The Role of Border Markets in the Development of Urban Space. 287. (In Persian).

- Shayan, H. (2002). Development bottlenecks in the border provinces of the country. Geographical Research, 47, 71-80. (In Persian).

- Soltanian, Sh., & Mafakheri Bashmaq, J. (2019). Identifying the causal conditions affecting the development of border economy (case study of Kurdistan province). Bimonthly Quarterly of Economic Sociology and Development, 8(2), 1-6. (In Persian).

- Sotoudeh, H. (2012). Social Pathology (Sociology of Deviations). Tehran: Avae Noor Publications. (In Persian).

- Strauss, A., & Corbin, J. (2006). Principles of Qualitative Research Methodology; Basic Theory: Procedures and Methods (Translated by B. Mohammadi). Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies. (In Persian).

- Veisi, A., Hosseinzadeh Dalir, K., & Ezzatpanah, B. (2014). Study and Analysis of Development Inequalities in the Provincial Space Organization of Iran. Quarterly Journal of Geography and Environmental Studies, 2(6), 1-7. (In Persian).

- Veisi, F., Ghorbani, M.S., & Dastvar, A. (2017). Analysis of the effect

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]

of border markets on the sustainable livelihoods of rural post-coastal areas (Case study: Khao and Mirabad sections of Marivan city). Quarterly Journal of Rural Research, 8(1), 1-6. (In Persian).

- Zakai, M.S., & Nouri, A. (2015). Life in Border Areas: A Phenomenological Study of Nosud Border Residents. Cultural Sociology, Institute of Humanities and Cultural Studies, 6(4), 151-11. (In Persian).

- Zakai, M. S., & Nouri, A. (2015). Life in Border Areas: A Phenomenological Study of Border Residents of Nosud. Cultural Sociology, 6(4), (18th consecutive), 1-6. (In Persian).

- Zangiabadi, A., & Ahangari, Sh. (2010). An Analysis of the Current Status and Procedures of Border Markets in Kurdistan Province (Siraind Baneh, Pashmagh Marivan, Seif Saqez). Proceedings of the National Conference on Border Terminals and Markets, Opportunity And Challenges, Ilam University. (In Persian).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-04]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1399.20.77.10.8]